

Lapurdum

Euskal ikerketen aldizkaria | Revue d'études basques |
Revista de estudios vascos | Basque studies review

22 | 2021
Numéro XXII

Euskarazko lehen soinuak

Inaxio López de Arana Arrieta

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/lapurdum/3986>

DOI : [10.4000/lapurdum.3986](https://doi.org/10.4000/lapurdum.3986)

ISSN : 1965-0655

Éditeur

IKER

Référence électronique

Inaxio López de Arana Arrieta, «Euskarazko lehen soinuak», *Lapurdum* [Linean], 22 | 2021, Sarean emana---an 01 septembre 2021, kontsultatu 27 août 2023. URL: <http://journals.openedition.org/lapurdum/3986> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/lapurdum.3986>

Ce document a été généré automatiquement le 27 août 2023.

Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International - CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Euskarazko lehen soinuak

Inaxio López de Arana Arrieta

- 1 Hurrengo lerroetan, fonografoaren sorreratik Lehenengo Mundu Gerrara bitarteko aldiari Euskal Herrian nahiz Euskal Herritik kanpo egindako euskarazko grabazioez eta euskal folkorearen grabazio musikalez jardungo dut; alegia, 1877tik 1917ra bitartekoez. Bidean desagertu diren grabazioak aipatu gabe utziko ditut, arreta gaur egun ditugunetan jarritz.
- 2 **1877an**, Thomas A. Edisonk fonografo zilindrikoa asmatu zuen, eta Parisko 1889ko Erakusketa Unibertsalaz baliatu zen fonografoa gizartearen aurrean aurkezteko. 1890ean, lehenengo zilindro komertzialak jarri zituzten salgai.
- 3 **1897-98 urteetan** (urtea ez dago zehazterik: El Noticiero Bilbaíno egunkariak 1898ko abuztuaren 1eko alean jakinarazi zuen Viuda Ablanedo e Hijo dendan “zilindro inprimatuaren bilduma oparoa eta askotarikoa” saltzen zela, baina ez zuen aipatzen noizkoak ziren zilindro haiek), bi etxek grabazioak ekoitzi zituzten (batetik, Centro Fonográfico Universal, almacén de pianos Enrique García; eta bestetik, Viuda de Ablanedo e hijo), eta grabazio haietako batzuk euskarazkoak dira. Ybarra familiak, zilindro haiek banan-banan erosiz, argizarizko zilindroen bilduma bat osatu zuen. 1996an, Eresbilen Ybarra familiaren zilindro-bilduma jaso zuen. Bizkaiko Foru Aldundiak du funts horren jabetza. Grabazio haien digitalizazio-lana 2014ko udan egin zuten, Eresbilen. Jatorrizko inbentarioan, 634 zilindroak agertzen ziren, baina bidean 83 galdu ziren; beraz, Eresbil artxibora 551 zilindroekin iritsi zen Ybarra familiaren bilduma; haietatik 186 zilindro digitalizatu ahal izan zituzten; gainerakoak bertan behera utzi zituzten, oso egoera txarrean zeudelako.
- 4 Centro Fonográfico Universal, Almacén de pianos Enrique García etxeak euskarazko honako kantu hauek ekoitzi zituen: “Veñe reña”, “Betti-maite - zortzikoa”, “Goizeko izarra”, “Euskalduna” eta “Ume eder bat”. Guztietan ere kantari berbera dugu: Arriaga abizeneko gizon bat. Zilindro horiek guztiak digitalizatuta daude, baina haien soinukalitatea ez da ona, Eresbilen web-orrian entzun daitekeen bezala.
- 5 Viuda de Ablanedo é Hijo etxeak, ordea, euskarazko kantu hauek ekoitzi zituen: “Boga boga”, “Iru dámacho”, “Agur nere biotzeko”, “Ai, hori begi”, “Canciones vascongadas”, “Itzazu nitaz kupida”, “Kuku” eta “Nere etorrera”. Aipatutako zilindro horietako

batzuk digitalizatu gabe geratu ziren, euskarriak gaizki zeudelako; eta digitalizatu zituztenen soinu-kalitatea ere ez da batere ona.

- 6 **1900ean**, Parisko Erakusketa Unibertsalean, Léon Azoulay antropologo eta barne-medikuntzako sendagile frantses aljeriarrak euskarazko zenbait grabazio egin zituen, Musée Phonographique museoko funtsak aberasteko asmotan. Kantu hauek grabatu zituen: “Donostiako hiru damatxo”, “Herriyetan batzubek”, “Maitia, nun zira”, “Prima Eijerra” eta “Pello Joxepe”. Bibliako bi pasarte hauek ere grabatu zituen: batetik, Joanen Ebanjelioko 20. kapitulua (bi aldiz, baina bigarrenean beste pertsona batek irakurria); eta bestetik, Lukasen Ebanjelioko Seme etxekaltearen parabola. Gainera, Telesforo Aranzadi zientzialari bergararraren hiru irrintzi ere entzun daitezke grabazio haietako batean. Eusko Ikaskuntzak grabazio haiek [CD ROM](#) batean kaleratu zituen, 2000. urtean, grabazioen mendeurrenean. Haiexek dira euskara mintzatuaren aurreneko lekukotasun soinudunak.
- 7 **1905ean**, Donostian, Gramophon Company-ko ingeniari bat (seguru asko, Charles Scheuplein) ibili zen horrelako grabazioak egiten. Iritsi zaizkigun datuen arabera, 30 fonograma egin zituzten. Interpretiak hauek izan ziren: Zumarragako txistulari ospetsu Martin Elola, Donostiako Udal Banda eta bi bakarlari (Federico Carasa eta Ignacio Erkizia, Donostiako Orfeoiko kideak). Eresbilen dute grabazio haietatik galdu ez den disko bakarra, Martin Elolaren fandango bat, alegia. Inork ez daki non diren beste diskoak, egin egin zirela ziurtzat jotzen den arren.
- 8 **1913an**, Rudolf Trebitsch ikertzaile austriarrak, Euskal Herrira etorrita, euskal hizkuntzaren eta musikaren zenbait grabazio egin zituen. Ekimen hura XX. mendearen lehenengo erdialdeko euskalari europarren mugimenduaren barruan kokatu behar dugu. Garai hartan, euskal gaiekiko interesak sekula ez bezalako indarra hartu zuen Europan, eta zenbait hizkuntzalari eta etnografo euskararekin eta euskal kulturarekin zaletu eta euskal gaiak ikertzen hasi ziren, euskararen berezkotasunak erakarrita. Grabazioei gagozkiela, batez ere ipuinak, kontakizunak, pasadizoak eta kantuak agertzen dira grabazioetan. Aipagarria da grabazio haietan entzun daitekeela, besteak beste, Resurreccion Maria Azkueren ahotsa eta “Gernikako arbola” kantuaren lehenengo lekukotasun soinuduna. Trebitschen grabazioak bi bildumatan banaturik daude: batetik, Vienako bilduma dago, gehienbat euskal hizkuntzaren grabazioez osatua; eta bestetik, Berlingoa, Trebitschek egindako euskal grabazio musikal gehienak dituena.
- 9 **1916-17 urteetan**, bi alemanek, hain zuzen ere, Georg Schünemann musikariak eta Hermann Urtel erromanistak, grabazioak egin zizkieten Lapurdiko, Nafarroa Behereko eta Zuberoako bederatzi gerra-presori. Funts hori bi zatitan banatuta dago: batetik, Berlingo Ethnologisches Museum-en dituzten euskarazko 75 bat kantu daude, besteak beste, “Gernikako Arbola”, “Adios izar ederra”, “Lili bat ikusi dut”, “Ziburutik Sararat”, “Amodio ohore”, “Atharratze jauregian” eta “Lurraren pean sar nindate”; eta bestetik, Berlingo Humboldt Unibertsitateko Soinu Artxiboan dituzten 35 audioak, besteak beste, “Maitia non zira”, “Urtso zuria errazu”, “Ume eder bat”, “Eskualdun baten letra mila bederatzi ehun eta hamazazpian”, “Seme etxekaltearen alegia”, “Buhamen feidak”, “Beskoitzeko festa” eta “Altzayko dragona”.

EUSKALDUNON ESKURA NOIZ?

- 10 Jende ugari ibili da, denbora luzez, soinu-dokumentu haiek Euskal Herriratzeko ahaleginetan. Hainbat ikertzailek izan dute grabaziootara iristea, bai eta, zenbait kasutan, entzutea eta aztertzea ere, baina kasu gehienetan ezin izan dituzte lortu artxiboari zabalkundea emateko behar diren baimenak. Zergatik ote? Disko horiek gordetzen dituzten agiritegiek eta museoek dituztelako haien egile-eskubideak. Berez zaindari besterik izan behar ez zutenek, legezko trikimailu bat erabiliz, beren burua egile izendatu dute, hots, ondasunaren jabe. Sekula halakorik! Antzinako zenbait euskalduni (kasu askotan, gogoz kontra) eginarazitako grabazioak zabaltzeko baimena lortzeko egin diren saialdi guztiak luzamendu etsigarritan katramilatu dituzte; zenbaitetan, dirua ere eskatu dute. *Vienako Phonogrammarchiv artxiboak eta Berlingo Ethnologisches Museum museoak eragin dute arlo horretan bizi dugun egoera aldrebesa; horietatik atera nahi diete etekina gure arbasoen grabazioei. Humboldt Unibertsitateak ere baditu euskal grabazio-funtsak, baina ez dakigu zer jarrera duen auzi honetan.*
- 11 Soinu grabatuak denon eskura jartzea eragozten duten politika horiek salatzen, 2014ko maiatzaren 15etik ekainaren 21era bitartean, Xabier Erkizia hots-adituak soinu-instalazio bat jarri zuen entzungai Koldo Mitxelena kulturunean, “Biblioteka eta Jakintza” erakusketaren barruan. Soinu-instalazioaren izena: “The politics of recorded sound-Soinu grabatuen politikak”. Ez da ekimen bakarra izan ordea: oraindik orain Edu Lartanguren kazetariak ildo bereko artikulua argitaratu du Berria egunkarian; artikulua izenburua nahiko adierazgarria da: “Gatibuen kantu presoak”¹. Nahaspila gaiztoa dirudien honek, ordea, konponbide erraza du baldin eta administrazio publikoek horretarako borondatea badute. Nahikoa litzateke administrazio publikoren batek euskal grabazio zahar guztiak eskuratzeko konpromisoa hartu eta horretarako behar diren bitartekoak jarriko balitu; euskal grabazioen atzerriko “kartzela” haietako zaindari horiek berehala amore emango lukete euskal txin-txinak adituta.
- 12 Beheragoko zerrendan, grabazio zaharren gaineko hainbat datu eta esteka ematen ditut, administrazio publikoek erraztasun guztiak izan ditzaten euskal kulturaren harribitxi horiek behingoz bildu eta euskaldun guztion eskura jartzeko. Euskal grabazio zaharrak Euskal Herrira ekarri behar direlako, eta gure arbasoek, gramofono aurrean - zenbait kasutan, preso zirela- hitz egin edota kantatu zuten haiek, horrenbeste merezi dutelako. Dagokionak har beza euskal kulturaren plaza honetan paratu dudak gonbidapen, iradokizun, erronka edo dena delako hau, denok euskal grabazio zahar guztiez behingoz gozatzeko aukera izan dezagun.

GRABAZIO ZAHARREN ZERRENDA

- 13 1) Centro Fonográfico Universal, almacén de pianos Enrique García eta Viuda de Ablanedo e hijo etxeen zilindroak

URTEA: 1897-98

GRABAZIOEN EGILEA: Centro Fonográfico Universal, almacén de pianos Enrique García eta Viuda de Ablanedo e hijo etxeak

NON EGIN ZIREN: Bilbon
EDUKIA: batetik, “Veñe reña”, “Betti-maite - zortzikoa”, “Goizeko izarra”, “Euskalduna” eta “Ume eder bat”; eta bestetik, “Boga boga”, “Iru dámacho”, “Agur nere biotzeko”, “Ai, hori begi”, “Canciones vascongadas”; “Itzazu nitaz kupida”; “Kuku”; eta “Nere etorrera”.
INFORMAZIOA: http://www.eresbil.com/web/ybarra/Pagina.aspx?moduleID=2611&lang=eu
NON DIREN ZILINDROAK: Eresbil musika-artxiboan. Eresbil: http://www.eresbil.com/
NON DIREN KOPIAK: kopia digitalizatuak daude Eresbilen; wav artxiboak dira.
ARGITALPEN-EGOERA: ez daude argitaratuta, baina bai batzuk sarean: http://www.eresbil.com/web/ybarra/Pagina.aspx?moduleID=2684&lang=eu

14 2) Léon Azoulay-ren zilindroak

URTEA: 1900
GRABAZIOEN EGILEA: Léon Azoulay
NON EGIN ZIREN: Parisen
EDUKIA: kantuak eta Bibliako pasarteak
INFORMAZIOA: http://www.idazten.com/index.php/idazlanak-mainmenu-476/saiakera/1313-saiakera
NON DIREN ZILINDROAK: Université Paris Ouest Nanterre La Défense-n ²
NON DIREN KOPIAK (entzuteko, baina ez kopiarik egiteko): jatorrizko zilindroak Parisen daude; kopiarik ez dago entzuteko.
ARGITALPEN-EGOERA: Eusko Ikaskuntzak CD bat ³ kaleratu zuen grabazio horiekin, baina gaur egun agortuta dago edizioa

15 3) Gramophon Companyko ingeniari batek egindako disko bat

URTEA: 1905
GRABAZIOEN EGILEA: Gramophon Companyko ingeniari bat
NON EGIN ZIREN: Donostian
EDUKIA: Eusebio Basurkoren fandango bat, Zumarragako musikari Martin Elolak interpretatua
INFORMAZIOA: http://www.eresbil.com/web/tema-inddiseh/Pagina.aspx?moduleID=2667&lang=eu

NON DIREN ZILINDROAK: Eresbil musika-artxiboan. Eresbil: http://www.eresbil.com/
NON DIREN KOPIAK: kopia master bat dago, wav artxiboen formatua duena. Eresbilen.
ARGITALPEN-EGOERA: ez dago argitaratuta, baina bai sarean (laster Liburuklik-en ⁴ ere bai): http://www.eresbil.com/web/tema-inddiseh/Pagina.aspx?moduleID=2667&lang=eu

16 4) Rudolf Trebitsch-en zilindroak

URTEA: 1913
GRABAZIOEN EGILEA: Rudolf Trebitsch
NON EGIN ZIREN: Euskal Herri osoan
EDUKIA: kantuak, ipuinak eta pasadizoak
INFORMAZIOA: http://www.vianayborgia.es/bibliotecaPDFs/FOLI-0077-0000-0097-0116.pdf eta http://lapurdum.revues.org/2285
NON DIREN ZILINDROAK: ipuinak, pasadizoak eta kantu batzuk Vienako Phonogrammarchiv-en ⁵ . Bestalde, 14 kantu Berlingo Ethnologisches Museum-en ⁶ daude
NON DIREN KOPIAK (entzuteko, baina ez kopiarik egiteko): Vienako Phonogrammarchiv-ekoak Bilboko Azkue bibliotekan; eta Berlingo Ethnologisches Museum-ekoak Donostiako Koldo Mitxelena kulturunean
ARGITALPEN-EGOERA: Vienako Phonogrammarchiv-ekoak CD batean bilduta daude; Berlingoak bertako Ethnologisches Museum-en digitalizatuta dauzkate, baina ez daude argitaratuta

17 5) Georg Schünemann-en eta Hermann Urtel-en zilindroak

URTEA: 1916-17
GRABAZIOEN EGILEA: Georg Schünemann eta Hermann Urtel
NON EGIN ZIREN: Alemaniako Rottleberod herriko preso-eremuan
EDUKIA: kantuak
INFORMAZIOA: http://www.eke.eus/eu/kultura/ondarea/ondare_inmateriala/alemaniako-1914-1918ko-euskal-presoen-grabaketak eta http://www.argia.eus/argia-astekaria/2452/euskarazko-kanten-grabaketak eta http://www.iparraldeko-hitza.info/2015/05/22/ene-biziko-grabaketa-ederrenak-dituzu-urrundik-gainera-2/
NON DIREN ZILINDROAK: Berlinen, hain zuzen ere, batzuk Berlingo Ethnologisches Museum-en eta beste batzuk Humboldt Unibertsitateko Soinu Artxiboan ⁷

NON DIREN KOPIAK (entzuteko, baina ez kopiarik egiteko): Euskal Kultur Erakundearen egoitzan (Uztaritze, Lapurdi) kopia bat dute

ARGITALPEN-EGOERA: Ethnologisches Museum-en eta Humboldt Unibertsitatean digitalizatuta daukate, baina ez daude argitaratuta

---

NOTES

1. http://www.berria.eus/paperekoa/1931/038/001/2015-06-03/gatibuen_kantu_presoak.htm
  2. Parisko Université Paris Ouest Nanterre La Défense: www.crem-cnrs.fr; Gestion et valorisation des archives, Centre de Recherche en Ethnomusicologie; kontaktua: Aude Julien-Da Cruz Lima, aude.da-cruz-lima@mae.u-paris10.fr
  3. <https://www.eusko-ikaskuntza.org/eu/publicaciones/colecciones/electronicas/varios/publicacion.php?o=14707>
  4. Liburuklik: <http://www.liburuklik.euskadi.net/>
  5. Vienako Phonogrammarchiv: <http://www.phonogrammarchiv.at/wwwnew/>; kontaktua: Herwig Stöger, herwig.stoeger@oeaw.ac.at
  6. Berlingo Ethnologisches Museum: <http://www.smb.spk-berlin.de>; kontaktua: Dr. Ricarda Kopal, r.kopal@smb.spk-berlin.de
  7. Humboldt Unibertsitateko Soinu Artxiboa: <http://www.lautarchiv.hu-berlin.de/>; kontaktua: Sarah Grossert, lautarchiv@hu-berlin.de
-

INDEX

Thèmes : linguistique

AUTEUR

INAXIO LÓPEZ DE ARANA ARRIETA

Euskal Filologian lizentziatua eta itzultzailea